

tivă a acestor grupuri în cetate. Acestor forme diferite de excludere din polis și multiplelor lor afinități autorul le consacră pagini esențiale, lămuritoare pentru structurile profunde ale mentalităților și al socialului antic. Ultima secțiune, în fine, *La cité pensée, vécue*, pune în discuție două capitole aparținând, unul, teoriei politice antice — e vorba de mitul Atlantidei în opera lui Platon —, celălalt „protoistoriei” acestei teorii, anume imaginii despre sine pe care o cultivă Atena în epoca „cimoniană”.

Așa cum am mai amintit-o, în ciuda faptului că volumul e alcătuit din studii publicate de Pierre Vidal-Naquet de-a lungul a aproape două fertile decenii de investigație și reflexiune, cititorul cărții de azi este impresionat înainte de toate de unitatea, de coerența interioară a unui demers, dezvoltat, de bună seamă, de la un studiu la altul, de la un an la altul, dar înscriindu-se cu rigoare și infinite nuanțe într-un proiect unitar, dominat de analiza interferențelor. De la societate la formele ei de expresie și imaginar, fără a le pierde vreun moment din vedere corespondențele — dar și o anume autonomie (ceea ce autorul numește opacitate, ridicând conceptul acesta înaintea oricăror ispite facile și reducționiste) —, textul circulă, cu eleganță și fervoare, construind domenii noi, o viziune globală și înnoitoare asupra cetății. Ar fi banal să-l cităm pe Pascal, pe care Pierre Vidal-Naquet îl amintește nu o dată cu atâta har, pentru a spune că „Vinătorul negru” reunește într-un chip nu adesea întâlnit geometria și nuanța; se întâlnesc oricum în această carte lucruri memorabile, și prin forța ideii, și prin densitatea și limpezimea expresiei; se întâlnesc, înainte de toate, imaginea unei Elade puțin sau deloc știute pînă acum, dar pe care o recunoaștem îndată, o Grecia a hotarelor și a trecurilor fără de care Grecia cetăților nu e întreagă. Este, de bună seamă, o istorie a „timpilor lungi” și o analiză a structurilor sincronice, dar Pierre Vidal-Naquet e în prea mare măsură istoric pentru a nu le insera în dia-cronică. Din această pricină, cartea se instituie nu numai ca atare, ci și ca lecție de metodă, ilustrând admirabil și novator un demers esențial pentru studiul societății și culturii antice.

București, iunie 1983

Zoe Petre

LILIANE BODSON, *Ἱερὰ ζῷα. Contribution à l'étude de la place de l'animal dans la religion grecque ancienne*. Bruxelles, Palais des Académies, 1978, 208 p. (Académie Royale de Belgique, Mémoires de la classe des lettres, Coll. in 8°—2e série, T. LXIII, Fascicule 2)

Investigația întreprinsă de Liliane Bodson în universul atât de populat al animalelor sacre — obiect al unei teze de doctorat și al unui memoriu premiat în 1975 de Academia Bel-giană — evocă un capitol dintre cele mai interesante ale mentalităților religioase antice. În pofida caracterului secundar pe care îl au în cultele Greciei elementele zoomorfe, ele rămân constant prezente, și această prezență, ca și semnificația ei în contextul general al viziunii gre-cești despre univers, justifică din plin demersul autoarei.

După o bibliografie a subiectului (p. 1—8), lucrarea urmărește, pe rînd, mărturiile textelor cu privire la insecte (p. 9—43), pești și fauna marină (p. 45—57), reptile și animale chthoniene (p. 59—92), păsări (p. 93—119) și mamifere (p. 121—161). Capitolul de concluzii (p. 163—167) este urmat de cîțiva indici foarte utili (de nume de animale, de nume de zei și eroi, de nume de sărbători, de materii, de nume geografice, de texte antice) și de un lexic francez-grec al numelor de animale.

Lucrarea se dovedește extrem de utilă prin caracterul sistematic al despuierii textelor, nu o dată greu accesibile ori obscure, prin numeroasele detalii referitoare la locul animalelor în riturile și ritualurile grecești, prin numeroasele, iarăși, observații particulare și precizări speci-fice domeniului investigat. De bună seamă, o investigație corelată a textelor și a iconografiei, condusă cu aceeași diligență, ar fi îmbogățit și mai mult informația pusă la dispoziție de memoriul autoarei; e limpede însă pentru oricine că o asemenea anchetă depășea cu mult dimensiunile monografiei în cauză, și autoarea s-a rezumat la cîteva elemente de origine sculptu-rală și numismatică, concentrîndu-și atenția asupra informației literare directe sau a celeia care, referindu-se la ceremonii, rituri sau legende, pune în joc elemente ale universului animal.

Concluzia căreia i se subsumează această serioasă analiză este aceea a unui naturalism religios care dă expresie sentimentului de solidaritate al omului grec cu universul natural și care persistă de-a lungul întregii antichități elene, deopotrivă prin elemente de zoolatrie directă și prin asocierea animalelor cu divinitățile antropomorfe ale panteonului grec. Autoarea vor-bește de ambivalența animalelor sacre, în sensul unui acces mai direct la animalitate și la divin deopotrivă, dar, pornind în investigația ei de la tema acestei solidarități esențiale între om și natură, nici nu atinge măcar domeniul, esențial în opinia mea, al funcției clasificatorii, structurante, pe care o implică locul specific al animalelor în antropologia culturală și religioasă

a Greciei. Analiza structurală a sistemului de reprezentări pe care îl implică domeniul investigat rămâne încă de întrepris într-o cercetare care să evidențieze nu numai multipla înfățișare a elementului zoomorf în religia greacă, ci și polaritățile, conexiunile și tiparele care îi dau sens.

București, mai 1984

Zoe Petre

ANTOINE THIVEL, *Cnide et Cos? Essai sur les doctrines médicales dans la Collection hippocratique*. Paris, Les Belles Lettres, 1981, 425 p. (Publications de la Faculté des Lettres et des Sciences Humaines de Nice, 21)

În ultimele decenii, vechile dispute în jurul existenței a două mari școli medicale în Grecia secolelor V—IV î.e.n. și a specificului fiecăreia dintre acestea s-au intensificat într-o asemenea măsură încât au tins să treacă pe primul plan al preocupărilor de exegeză hipocratică. În orice caz, controversele — atât de vii pînă mai ieri — referitoare la „autenticitatea” sau „neautenticitatea” cutărui tratat din *Corpus hippocraticum* au amuțit astăzi în mare măsură, făcînd loc strădaniei de a se preciza care anume din scrierile medicale ale „secolului de aur” elen aparțin școlii din Cos și care celei din Cnidos. I.M. Lonie (1965), J. Jouanna (1974), H. Grensemann (1975) și Jutta Kollesch (1977), cei mai recenți cercetători în acest domeniu, au urmărit în analizele lor să deslușească trăsăturile doctrinare și tehnicele comportamentului clinic caracteristice pentru orientarea cnidiană. Asemenea studii au dus la cristalizarea unor puncte de vedere divergente în legătură cu substratul înfruntării de opinii care pare să se fi desfășurat în medicina grecească din jurul anului 400 î.e.n.

O reacție la această concentrare a reflectoarelor asupra problemei deosebirilor metodologice dintre „corurile” medicale din Cnidos și Cos este intervenția în discuție a lui Antoine Thivel, conferențiar la Facultatea de Litere din Nisa. Fără să fie medic, el s-a apropiat de gîndirea medicală antică în urma îndemnurilor lui Fernand Robert, care l-a și îndrumat către studierea scrierilor cnidiene.

Primul obstacol întîmpinat în investigațiile sale a fost dificultatea de a stabili cu precizie care anume din concepțiile formulate în *Corpus* au efectiv un fond cnidian. Informațiile sigure oferite în această privință de inși scrierile hipocratice sau de doxografiile ulterioare sînt foarte sărăcicioase, iar critica textelor dovedește că, în unul și același tratat, teoriile atribuite Cosului fac casă bună cu cele considerate a fi reprezentative pentru Cnidos. De unde concluzia că în cele două centre „domnea aceeași medicină” (p. 276).

Era însă inevitabil ca, în decursul vremii, să apară diferențieri mai mult sau mai puțin însemnate în procedeele clinice și în principiile teoretice promovate de către corifeii fiecăreia dintre aceste școli. Thivel este de părere că dezacordurile doctrinare manifestate la acea epocă nu aveau totuși temelii medicale, ci doar filozofice, fiind vorba mai ales de antagonisme între „vechea medicină”, cea a fiziologilor ionieni, și iatrosafia inspirată de învățăturile cleaților și ale pitagoricienilor. În multe privințe, școala din Cnidos părea a se fi aflat „în întîrziere”, dar este evident că nici cea din Cos nu lepădase cu totul povara arhaismului. De fapt — apreciază Thivel — nu avem a face „cu două școli fundamentale opuse întru totul, cu două concepții diferite despre medicină; autorii moderni s-au lăsat împinși de către presupunerile lui Galen să reconstituie școli acolo unde nu existau decît nuanțe, într-o medicină aflată în evoluție, dar care se baza, atât la Cos, cit și la Cnidos, pe aceleași doctrine cosmologice și medicale” (p. 285).

Ultima parte a lucrării este consacrată demonstrării unității medicinei grecești, unitate manifestată mai cu seamă prin adoptarea de toți medicii-filozofi ai epocii a ipotezei umoraliste ca explicație a desfășurării proceselor biologice normale sau morbide.

De-a lungul expunerii, autorul găsește prilejul de a face pertinente considerații privind mai toate problemele ridicate de Colecția hipocratică: datarea tratatelor, apartenența acestora la diverse orientări clinice și filozofice, definirea conceptelor în materie de nosologie, etiologie, fiziopatologie și terapeutică, precum cele referitoare la zilele critice, la coctiunea, depozitarea și eliminarea umorilor pecante, la biometeorologie etc.

Chiar și cei care împărtășesc punctul de vedere al lui A. Thivel trebuie să admită că dezbaterile în legătură cu specificul doctrinelor profesate la Cos sau la Cnidos nu au un caracter oșos, ele contribuind într-o măsură nesperată la elucidarea multor aspecte filologice și doctrinare pline de interes, care altfel n-ar fi ajuns să beneficieze de atenția cercetătorilor.

București, decembrie 1983

Gheorghe Brătescu